

K potravě výra velkého

Úvahy o případné škodlivosti nebo užitečnosti konkrétních živočišných druhů jsou obecně, a zvláště pak z pohledu ochrany přírody, smysluprosté. Přesto se toto myšlenkové schéma vytrvale prosazuje a projevuje se za určitých okolností velmi neblaze. Spory o potravní nároky konkrétních druhů predátorů (např. vlka, vydry, rysa) jsou častým předmětem diskuzí. Výzkum potravy dravců a sov má dlouhodobou tradici, přičemž tyto výzkumy byly od počátku motivovány snahou příslušné druhy chránit, tedy získat odpovídající argumenty pro jejich ochranu. Tento článek věnujeme potravě výra velkého (*Bubo bubo*, obr. 1), který patřil k druhům dlouhodobě pronásledovaným – historii složitého prosazování jeho ochrany se v Živě věnoval seriál (2020, 4 a 6, 2021, 1–3).

Z historického pohledu se stala potrava výra vnímaným problémem v baroku, kdy se v rakouském soustátí a v německých zemích stala módní záležitostí myslivost obecně, a lov drobné zvěře zvláště. K této otázce se vyslovil autor obsáhlé knihy o myslivosti Hans H. von Fleming (1724) jednoznačně, že potravu výra tvoří převážně zajáci. Síla a setrvačnost tištěného slova je značná, a tak uvedené tvrzení zpochybnily až studie provedené Otto Uttendörferem ve 30.–50. letech 20. století. Ve středoevropských podmínkách se, jednak společně s Uttendörferem (který si časem vytvořil kolektiv spolupracovníků), a zejména v čase po něm, této oblasti bádání věnovala řada autorů.

Z dosavadních výsledků vcelku jednoznačně vyplývá, že složení potravy výra logicky koresponduje s druhy přítomnými v jeho teritoriu. Opakováním sběru vývržků a jiných zbytků potravy lze proto po časových obdobích zjistit změny v jejím složení, a tedy i případné změny v krajině. Vznikla studie, jejímž cílem bylo porovnat starší a současnější sběry z Českolipska, konkrétně z chráněné krajinné oblasti Kokořínsko – Máchův kraj a jeho bezprostředního okolí (Andreska a kol. 2021). Nejstarší sběr byl realizován v r. 1939 (Máří 1940), další fáze proběhla na třech hnízdních lokalitách v letech 1967–72 (jedno z hnízd bylo stejné jako v r. 1939; Honců a kol. 1974). Recentní sběry pocházejí z r. 2018 z těchto tří míst po přibližně 45 letech. Výsledky srovnání byly rozhodně zajímavé, a proto je nyní jeden z autorů této práce po jejich dalším doplnění a porovnání s jinými studii předkládá čtenářům Živy.

Informaci o potravě sov nejčastěji získáme rozbořením vývržků. Další metodou je sledování potravy donesené na hnízdo, a to buď celých jedinců, nebo nezkonsumovaných zbytků. První námi hodnocený soubor dat byl proveden právě druhou metodou a jeho početnost byla celkově nízká, druhý sběr kombinací rozboru vývržků a sledováním zbytků potravy. Ve třetí

- 1 Výr velký (*Bubo bubo*). Foto L. Vaněk
- 2 Kostí získané prosíváním písčitého substrátu podkladu hnízdní kotlinky výra velkého. Foto J. Andreska
- 3 až 5 Hraboš polní (*Microtus arvalis*, obr. 3), hryzec vodní (*Arvicola amphibius*, 4) a ježek (*Erinaceus* sp.) – první tři nejčastější druhy savců určené v kořisti výra na Českolipsku
- 6 Do kořisti v minulosti patřil i křeček polní (*Cricetus cricetus*). Současný úbytek křečka v krajině ho ale z výří potravy postupně vyřazuje.
- 7 Také kos černý (*Turdus merula*) představuje častou potravu této sovy. Snímky M. Anděry, pokud není uvedeno jinak
- 8 Prase divoké (*Sus scrofa*), přesněji řečeno jeho sele, je v literatuře dlouhodobě uváděno jako kořist výra. Podíl v jeho potravě je ale mizivý, na Českolipsku nebylo prase prokázáno vůbec.
- 9 K nejčastěji zaznamenaným úlovkům ptáků patřil v minulosti ravec chechtavý (*Chroicocephalus ridibundus*) – se zánikem hnízdních kolonií na Českolipsku se tam ale z potravy výra vytratil. Foto L. Vaněk (obr. 5, 8 a 9)

práci byly určeny vývržky a kosti z hnízd, získané prosíváním písčitého substrátu podkladu hnízdní kotlinky (obr. 2). K tomu jsou vhodné lokality, na kterých římsa nebo skalní výklenek nebývají periodicky vymývány deštěm. Hnízda nebyla v době našeho sběru výra obsazena, materiál tak může pocházet z blíže neurčeného časového období v rozmezí až nižších desítek let.

• Savci

Až 58,6 % analyzované kořisti činili savci, celkem 640 jedinců (tab. 1 a obr. 10). Ve výsledcích početně dominoval hraboš polní (*Microtus arvalis*, obr. 3), ovšem až ve druhém a třetím potravním průzkumu. Početnost hraboše byla skutečně vysoká, ve druhém průzkumu 34 % a ve třetím 27 %. Od zaměnitelného druhu hraboše mokřadního (*M. agrestis*) lze h. polního odlišit spolehlivě – ve sběru byl h. mokřadní přítomen, ale pouze v nepatrném množství. Druhovou nejčastější kořist tvořil hryzec vodní (*Arvicola amphibius*, obr. 4). V prvním průzkumu zachycen nebyl, ve druhém jeho zastoupení činilo 2,6 %. Ve třetí fázi se početnost hryzce dostala na 24 %. Nárůst procenta tohoto druhu hlodavce v potravě konstatují jak Ján Obuch na Slovensku, tak Martin Görner v Durynsku. Třetí nejčastější kořist představoval ježek (*Erinaceus* sp., obr. 5), přičemž je v této konkrétní lokalitě zpětně zřejmě nemožné určit, zda ježek východní (*E. roumanicus*) nebo j. západní (*E. europaeus*). Na čtvrtém místě v početnosti kořisti mezi savci následoval s 3,1 % zajíc polní (*Lepus europaeus*). Zde nešlo ze zbytků určit hmotnost úlovku. Kořisti výra se však stávají daleko častěji mladí jedinci. Páté místo v kořisti, 2,8 %, patří potkanu (*Rattus norvegicus*).

Další savci se vyskytovali v menších počtech. Za pozornost stojí přítomnost křečka polního (*Cricetus cricetus*, obr. 6), která se v potravním zastoupení snížila mezi druhým a třetím průzkumem o 75 %. Sysel obecný (*Spermophilus citellus*) se

ze záznamu postupně vytratil, k čemuž je nutno poznamenat, že jako výrazně denní živočich se stává, i za své početné přítomnosti, kořisti výra jen málokdy. V současné krajině Českolipska už slyšel nejlépe vůbec.

Mezi často zmiňovanou kořistí výra patří v myslivecké literatuře srnčata, tedy mláďata srnce evropského (*Capreolus capreolus*). Jeho doložený výskyt v potravních průzkumech je obecně nízký, v našem se sice objevil, ovšem v početnosti desetin procenta, tedy jednoho promile. Hmotnost dospělého srnce evropského zásadně přesahuje lovecké možnosti výra, a tak nutné muselo jít o velmi mladého jedince.

● Ptáci

Ptáci tvořili 40,9 % analyzované kořisti, celkem 448 jedinců (tab. 1 a obr. 11). Zatímco u savců byla početnost přes 10 % zaznamenána u dvou druhů, u ptáků je situace jiná – identifikovat se podařilo více druhů, ale s menší početností (obr. 7). K nejčastějším úlovkům patřil racek chechtavý (*Chroicocephalus ridibundus*, obr. 9), celkem 77 jedinců (7 %), z toho 50 pocházelo ze sběru z let 1967–72, což zřejmě souvisí s dnes zaniklými hnízdními koloniemi na Novozámeckém rybníce a na Máchově jezeře. Tyto kolonie coby zdroj tamní potravy výra zmiňuje i Zdeněk Veselovský, což se jako informace objevuje už v prvním vydání Fauny ČSSR. Ptáci III/1 (Academia 1983). Se zánikem lokálních kolonií na přelomu tisíciletí se druh ze spektra kořisti nutně vytratil.

Pro onu mytickou škodlivost výra jsou zásadní dva další druhy, a to korořev polní (*Perdix perdix*, 56 exemplářů, 5,1 %) a bažant obecný (*Phasianus colchicus*, 30 jedinců, 2,7 %). Korořev byla nalezena ve všech sběrech, ale s tím, že podstatná část součtu (51 kusů) pocházela z let 1967–72. V třetím období už prakticky chybí (tři exempláře), a to zjevně proto, že se z krajiny za posledních 50 let téměř vytratil. U bažanta je situace obdobná. Maximum 25 jedinců pochází z intervalu let 1967–72,

v posledním sběru jsou již přítomni pouze čtyři jedinci. Je jasné, že predace ptáčích druhů, které byly lovecky oblíbené člověkem, musela myslivce dost popouzet. V literatuře věnované výru velkému o tom v průběhu času nacházíme mnoho dokladů.

Tendenci výra lovit v mokřadních a vodních biotopech naznačují dva další druhy v pořadí úlovků, lyska černá (*Fulica atra*) a slípka zelenonohá (*Gallinula chloropus*).

● Ostatní lovené druhy

V kořisti z Českolipska nebyly nalezeny ryby ani plazi, přičemž úlovky jedinců ze jmenovaných skupin dostupná literatura uvádí zpravidla v nízké početnosti. Zaznamenan byl pouze malý počet skokanů hnědých (*Rana temporaria*) a blatnic skvrnitých (*Pelobates fuscus*).

Srovnání a kuriozity

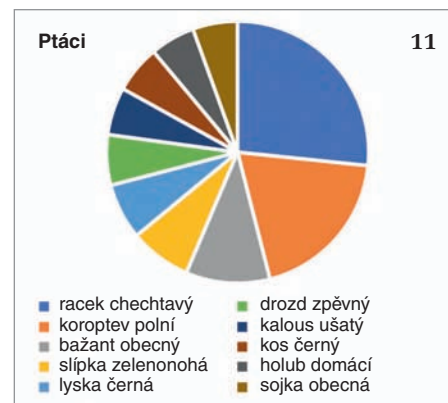
Práci o potravě výra je k dispozici povíčko, a to jak z území České republiky, tak blízkého zahraničí (podrobnosti lze najít v seznamu literatury na webové stránce Živy). Druhy tam zachycené se s námi determinovanými shodují, rozdíly nacházíme v procentním zastoupení úlovku, což zřejmě souvisí s vývojem a stavem krajiny, zejména křovinné vegetace. Nelze podceňovat ani individuální potravní preference konkrétních jednotlivců. Práce, které zpracovávají větší počet ulovených jedinců, jsou logicky stran početnosti druhů pestřejší.

Mezi občasnými úlovkami výra, v literatuře uvedené, patří také liška obecná (*Vulpes vulpes*), předpokládáme, že spíše liščata. V našem průzkumu se objevil jeden exemplář. Doloženy jsou i úlovky psů, buď mladých jedinců, nebo malých plemen. Výr občas loví i kočky domácí, oba druhy kun (*Martes* spp.) a oba druhy lasic (*Mustela* spp.). Je ale třeba zdůraznit, že všechny vyjmenované druhy jsou kromě lasic kořisti výra spíše výjimečné.

Jiní autoři zmiňují úlovky domestikovaných ptáků: kura domácího (Maxera 1932, Křivoklátsko), kachny domácí (Mrkáček a Broulík 2017, Český ráj). K úlovkům kachny poznamenávám, že je mi znám i z autopsie, kdy výr odnesl ze dvorku situovaného na Masarykově ulici v Hluboké nad Vltavou na konci května 2016 postupně 6 kachen domácích, a až v posledním případě byl přistižen. Tyto kachny vážily odhadem o něco méně než 2 kg. Zřídká je doložena husa domácí (Anonymus 1966, slovenská obec Vrckovo), byl zaznamenan

Tab. 1 Savci a ptáci – nejčastější druhy kořisti výra velkého (*Bubo bubo*) zjištěné na Českolipsku a řazené podle početnosti, procenta (%) jsou vypočtena z celkového počtu kořisti 1 094 jedinců (n – počet ulovených exemplářů daného druhu). Hodnoty zjištěné z celkového počtu kořisti jsou znázorněny i v grafech na obr. 10 (savci) a 11 (ptáci). V jednotlivých sledovaných obdobích se ale početnost některých druhů měnila v závislosti na jejich dostupnosti. Podle: J. Andreska a kol. (2021)

Druh savci	1939		1967–72		2018		Celkem	
	%	n	%	n	%	n	%	suma
hraboš polní			34,3	186	26,8	132	29,1	318
hryzec vodní			2,6	14	23,7	117	12	131
ježek sp.	1,8	1	4,2	23	2,6	13	3,4	37
zajíc polní	1,8	1	4,6	25	1,6	8	3,1	34
potkan			0,2	1	6,1	30	2,8	31
křeček polní			4,4	24	1,2	6	2,7	30
myšice sp.			0,9	5	2,6	13	1,7	18
králík divoký	4	7	1,3	7			1,0	11
veverka obecná	3,2	2	0,9	5	0,4	2	0,8	9
kolčava			0,7	4	0,4	2	0,6	6
ptáci								
racek chechtavý	42,1	24	9,2	50	0,6	3	7	77
koroptev polní	3,5	2	9,4	51	0,6	3	5,1	56
bažant obecný	1,8	1	4,6	25	0,8	4	2,7	30
slípka zelenonohá	1,8	1	1,7	9	2,4	12	2,0	22
lyska černá	1,8	1	0,9	5	2,8	14	1,8	20
drozd zpěvný			0,7	4	2,8	14	1,7	18
kalous ušatý			2,0	11	1,2	6	1,6	17
kos černý			1,3	7	2,2	10	1,6	17
holub domácí	3,5	2	2,8	15	1,4	7	1,5	16
sojka obecná	1,8	1	1,7	9	1,2	6	1,5	16

rovněž úlovek z Českolipska (Honců 1985), zde autor hmotnost kořisti odhaduje na 4 kg. Běžnou potravou výra je i holub domácí, např. v Durynsku je po vráně černé (*Corvus corone*) druhou nejčastější ptáčí kořistí (Görner 2016).

Neobvyklé úlovky zaznamenali Miroslav Honců – slepice tetřeva hlušce (*Tetrao urogallus*, odhad hmotnosti 2,75 kg), a Oldřich Suchý – mláďata čápa černého (*Ciconia nigra*). Ve sběru z Karlovarska zjistil Ján Obuch (2022) dřemlíka tundrového (*Falco columbarius*), úlovky dravců a také ostatních druhů sov nejsou však v výra nijak neobvyklé. Zvláště zajímavé úlovky zaznamenal Ivan Kunstmüller na Vysočině. V našem průzkumu nezachycená, nicméně v jiných doložená, a zejména v myslivecké literatuře často zmiňovaná kořist je sele prasete divokého (*Sus scrofa*, obr. 8). Protože právě Kunstmüller s sebou ke kroužkování výrů prozřívavě nosil mincíř (kapesní váhu), víme, jaká může být hmotnost selat nalezených na hnízdě. Konkrétně na jednom hnízdě byla nalezena tři, o hmotnosti přibližně 1,6 až 2 kg, s tím, že kadávery už neměly hlavu, což zjištění hmotnosti mírně komplikuje. Celkem během let takto našel 6 selat.

Kromě nich našel i labuřata (dva exempláře, hmotnost neuvedena) a štěně psa německého ovčáka (hmotnost 2 kg). Přítomnost kadáveru psa domácího na výřím hnízdě konstatuje také Václav Dyk (1983), v tomto případě šlo o dospělého jedince pelmene krysařík.

Z Norska pochází ojedinělý záznam o úlovku kajky mořské (*Somateria mollissima*) o hmotnosti 3 kg (Willghose 1974). Z Durynska existují údaje o úlovcích nepůvodního mývala severního (*Procyon lotor*), který je už 90 let součástí tamní fauny (Görner 2016). Úlovky ryb, obojživelníků a plazů najdeme v literatuře vícekrát. Ryby jsou výřím potravou spíše ná-

hodně, totéž se týká plazů (hadů, ještěrek). Obojživelníci, přesněji řečeno žáby, ale mohou za určitých okolností tvořit vysoké procento kořisti. Na Oravě byli v letech 1994–95 skokani hnědí zastoupeni 34 %.

Bezobratlí jsou rovněž zaznamenáni, v podmínkách střední Evropy jde zejména o brouky. Chroust obecný (*Melolontha melolontha*) jako významná součást potravy byl zmíněn již Antonínem Fričem (1871). Chrousty našel také Pavel Pecina (1975), což publikoval s konstatováním, že to bylo v tzv. chroustím roce (konkrétně 1972). V potravě byl zaznamenán i chrobák lesní (*Anoplotrupes stercorosus*, Honců 1985) a roháč obecný (*Lucanus cervus*, Obuch 2021).

Spektrum potravy výra je skutečně široké, což souvisí hlavně s dostupností kořisti. Přesto má tento potravní oportunismus i svá omezení. Např. vysoké procento hrabošů polních (31 %) zjistil v gigantickém sběru ze Slovenska J. Obuch (2021). Jeho obsáhlá práce uvádí více než 105 tisíc určených druhů obratlovců v kořisti. Jde o 205 druhů teplokrevných obratlovců – 65 druhů savců (58,4 %), 140 druhů ptáků (8,5 %). Pozoruhodné se jeví vysoké zastoupení skokana hnědého (32 %) na Slovensku. Görnerova práce z r. 2016 z geograficky blízkého Durynska uvádí ve sběru téměř 42 tisíc jedinců a 111 určených druhů obratlovců v potravě tamní výřím populace. Z toho bylo téměř 15 tisíc hrabošů polních, tedy opět více než třetina. Třetinou zastoupení hrabošů v obou studiích dosti přesně koresponduje s našimi výsledky. V době gradací se ale situace mění a hraboš polní tvoří v potravě výra během takového období 80 % i více (Havelková 2007).

Závěrem

Výsledky sledování potravy se u různých autorů místo od místa liší, což souvisí s nabídkou jednotlivých teritorií i regionů.

Nabídka potravy se významně mění jednak periodicky (gradace hraboše polního) a jednak průběžně s vývojem krajiny, tedy se zarůstáním dřívějších luk, polí a pastvin (křeček a sysel). Roli hrají i populační trendy (např. u králíka divokého). Vliv na potravní spektrum může mít také vytrácení druhů, které byly v krajině běžné a poté vymizely (koroptev polní, regionálně racek chechtavý). Výr ochotně akceptuje i lov nepůvodních druhů (ondatry, potkana, mývala).

Věcné vysvětlení historických averzí vůči predátorům je podstatné pro environmentální výchovu na školách, přičemž konkrétní argumenty jsou o to důležitější, o co urputněji se vedou debaty o růstu populací a návratu regionálně vyhynulých živočichů. Tyto diskuze jsou trvale přítomné a budou zcela jistě vedeny nadále – mediálně výrazně jsou v současnosti u vlka obecného (*Canis lupus*), ale nevyhýbají se ani dalším druhům. Předpokládáme tedy, že v dohledné době nelze očekávat jejich konec. Prostá přítomnost výra velkého v naší krajině, v souvislosti s přítomností myslivecky atraktivních druhů v jeho potravě (čili ona snad až mytická škodlivost), zaměstnávala jako téma mysliveckou a ornitologicko-ochranářskou veřejnost téměř celé 20. století! Údaje o skladech potravy, prepisované nekriticky ze starších učebnic myslivosti do novějších, pak setrvaly kontaminují celkovou představu o spektru potravy nejen výra, ale jakéhokoli problémově vnímaného druhu.

Přes zdánlivý dostatek údajů je naprosto zřejmé, že se potrava výra a její změny v čase, a to i v souvislosti s probíhajícími změnami krajiny, stále vyplatí sledovat.

Seznam použité literatury najdete na webové stránce Živy.